

Vallan ongelmallinen kirja

Pekka Wahlstedt

Juha Räikkä & Mikko Wennberg (toim.): Mitä on valta? Oy UNIpress Ab, Kuopio 2000.

Sanotaan, että me elämme demokraattisessa yhteiskunnassa, joka on jättänyt hyvästit julmille itsevaltiaille ja tyranneille ja antaa kansan itsensä päättää asioistaan. Yhtäältä kieltoja ja käskyjä asettavat valtakeskukset on purettu ja asioista sovitaan keskustelemalla. Näihin keskusteluihin saavat periaatteessa kaikki kansalaiset osallistua. Samoin ihmisillä on oikeus mieltymystensä mukaan pukeutua, käyttäytyä ja kaikin tavoin ilmaista itseään, kunhan eivät itseilmaisullaan estä ja häiritse muiden vastaavaa oikeutta.

Toisaalta on esitetty, että vanha näkyvä ja itsestään kovaa ääntä pitävä valta on korvattu uudella näkymättömällä ja äänettömällä ja näin kaikin tavoin totaalisemmalla vallalla. Tämä uusi valta on tullut mahdolliseksi uusien aineellisten resurssien haltuunoton myötä. Esimerkiksi laajalle levittäytyneen informaatioteknologia mahdollistaa ihmisten hallitsemisen ja manipuloinnin näkymättömin ja väkivallattomin keinoin. Näin uuden vallan vaarallisuudesta ja viekkaidesta todistaa juuri se, että sitä on vaikeata enää vallaksi tunnistaa.

Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista lukea Juha Räikän ja Mikko Wennbergin toimittamaa teosta Mitä on valta? Kirja on koottu Suomen Filosofisen yhdistyksen 125 vuotispäivän kunniaksi järjestetyn valtakollokvion pohjalta. Teoksessa pohdii vallan olemusta joukko suomalaisia filosofeja. Kirjoitukset tarkastelevat valtaa mahdollisimman erilaista perspektiivistä aina perinteisestä liberalistisesta demokraattisesta valtakäsityksestä foucaulttaiseen biovaltaan asti. Tämä monipuolisuus onkin kirjan parhaita puolia.

Teos jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä kartoitetaan valtaa yleensä ja vallan käsitettä tieteesä suhteuttamalla sitä vielä juurikaan laajempiin yhteiskunnallisiin kuvioihin. Toisessa osassa valtaa tutkitaan jo enemmän toiminnallisella yhteiskunnallisena valtana. Kolmannessa taas analysoidaan eri filosofien näkemyksiä vallan luonteesta.

Valta ikuisuusperspektiivistä

Suurta osaa kirjoituksista vaivaa kuitenkin se, että ne tutkailevat valtaa liikaa ikuisuuden näkökulmasta eivätkä suhteuta ja upota analyysijään tarpeeksi syväle konkreettisiin tämän päivän yhteiskunnallisiin oloihin. Esimerkiksi Kaisa Herneen kirjoituksessa "Kansanvallan rationaalisuus" tutkitaan kyllä sinänsä ajankohtaista aihetta: äänestämisen ongelmaa suurissa äänestyselimissä. Heme pohtii ristiriitaa, joka syntyy, kun rationaaliset yksilöt toisaalta itse tuntevat omat intressinsä ja vaaleissa pyrkivät niitä ilmaisemaan, mutta toisaalta yksityinen ääni hukkuu ja menettää merkityksensä suurissa äänestyselimissä. Toisin sanoen yksittäinen ihminen kokee, ettei hänen äänestämislään (tai äänestämättä jättämislään) ole juuri vaikutusta. Heme kuitenkin pohtii tätä ongelmaa pelkästään eräänlaisena muodollisena loogisena 'pelinä', jota lihaa ja verta vailla olevat ideaal kansalaiset pelaavat jossain ajattomassa ja paikattomassa logiikan avaruudessa.

Heme ei suhteuta juuri lainkaan tutkimustaan siihen käytännölliseen todellisuuteen, missä me olemme ja elämme. Liberalistisen ajattelun suosimaa 'peliteoriaa' olisi mielestäni myös hyödyllistä analysoida suhteessa valtaan. Nähdäkseni liberalistisen ajattelun oletus siitä, että jokainen yksilö pyrkii kaikin voimin maksimoimaan omaa hyvänsä ja että ihmisten väliset suhteet ovat tietynlaisia pelejä, on ongelmallinen. Se heijastaa näkemystä, jonka mukaan yhteiskunta on iso pelilauta, jossa kaikki kilpailevat menestyksestä ja mammonasta. Ovathan pelit jo lähtökohtaisesti dikotomisissa, joissa osanottajat jaetaan kahteen tai useampaan toistensa kanssa kilpailevaan leiriin. Pelien logiikka ja säännöt samaistuvat pitkälle sodan logiikkaan ja sääntöihin. Suuret sotapäälliköt ovat hioneet taitojaan harrastamalla erilaisia pelejä, joista klassisin lienee shakkipeli. Näin liberalistinen ajattelu perustasollaan ilmentää ja ruokkii valtaa ja kilpailua ja ilmeisesti juuri sen vuoksi onkin niin suosittua nykyään.

Samoin Juha Pietarisen kirjoitus "Spinoza: hyve on valtaa" tyyty esittelemään Spinozan ajattelua sellaisenaan ajattomalla kytkemättä sitä omaan aikaamme. Pietarinen hyväksyy Spinozan ajatuksen siitä, että järki on A ja 0 ihmisen olemuksessa ja että järjen ohjaama elämä ja 'intellektuaalinen rakkaus Jumalaan' on korkeinta, mihin ihminen voi päästä. Pietarinen ei ollenkaan arvostelee tätä järjen palvontaa eikä myöskään Spinozan näkemystä maailmasta determinististen luonnonlakien määräämänä koneistona, vaan ottaa Spinozan näkemykset sellaisenaan vastaan.

Vallan kannalta Spinoza on sinänsä mitä tutkimisen arvoisin kohde. Klassisilla filosofeilla nimenomaan jumala symbolisoi valtaa ja sen totaalisuutta: jumala on täydellisen tietävä ja kaiken näkevä, täydellisen kaikkivoipa ja kaikkea hallitseva mahti. Sanan 'jumala' voisi klassisilla filosofeilla vaihtaa vaihtaa sanaan 'valta'. Ja tässä Spinoza panteistina

kulkee muiden edellä: hänhän ajatteli, että jumala samastuu niin täydellisesti todellisuuden kanssa ja että todellisuus noudattaa jumalallista panteistista välttämättömyyttä niin totaalisesti, ettei hiuskarvakaan liikahda sattumalta vaan on jumalallisten kausaalilakien ennalta määräämä tapahtuma.

Järjen valta

Järjen valtaa sen sijaan arvostelee Erna Oesch artikkelissaan "Järjen vallasta mielikuvituksen voimaan: Filosofia ja runous saksalaisilla varhaisromantiikoilla". Oesch lähtee liikkeelle huomiosta, että järki on saanut yhä lujemman ja tiukemman otteen ihmisestä uuden ajan alusta lähtien meidän päiviimme asti.

Oesch kyseenalaistaa järjen ylivaltaa saksalaisten ja osin myös englantilaisten romantiikkojen avulla, jotka 1700-luvulla nousivat valistuksen yksipuolista järki-ihmisen ihannetta vastaan. Oesch kuitenkin huomaa, että romantiikot eivät olleet 'irrationalisteja' ja 'mystikkoja', jotka olisivat asettaneet mielikuvituksen yksipuolisesti järkeä vastaan ja näin halunneet kääntää alistussuhteen toisinpäin, kuten on yleisesti uskottu aivan viime aikoihin asti.

Sitä vastoin romantiikot pyrkivät yhdistämään ja luomaan dialogisuhteen järjen ja mielikuvituksen välille. Siinä ei kumpikaan yritä alistaa ja kumota toista vaan molemmat pyrkivät täydentämään ja hedelmöittämään toisiaan. Tämä dynaaminen synteesi löytää romantiikkojen mielestä syvimmän ilmaisunsa runoudessa, jossa filosofiset ideat saavat konkreettisen ja kuvallisen muodon. Mielenkiintoinen on Oeschin lainaaman Schillerin huomiositt, mihin järjen ja tunteen jyrkkä vastakkainasettelu voi johtaa. Schillerin mukaan järjen ja tunteen vastakohtaisuuden silpoma ihmiskäsitys tuottaa toisaalta 'villi-ihmisiä', jotka syöksyvät teosta toiseen yksinomaan irrationaalisten viettiensä heittelemänä ja toisaalta 'barbaareja', jotka elävät ilmeettöminä ja laskelmoivina kuin koneet. Tehtävänä on runouden avulla 'kahlita luonto villi-ihmisessä ja vapauttaa luonto barbaarissa'.

Läheisemmän kytkennän ihmiselämän ja taiteen välille haluaisivat luoda myös Sara Heinämaa ja Johanna Oksala tekstissään "Subjektin ja vallan filosofia: Foucault'in genealogian suhde Husserlin transsendentaalifilosofiaan". Pelottavan abstraktiselta näyttävästä otsikosta huolimatta Heinämaa ja Okasala korostavat yli kaiken filosofian käytännöllistä ja toiminnallista luonnetta. He tutkivat ja uudelleenarvioivat Foucaultin suhdetta Husserlin fenomenologiaan, minkä Foucaultin usein väitetään tyystin hylänneen. Näin siksi, että Husserl keskittyi tietoisuuteen ja subjektin ja Foucault taas niihin historiallisiin rakenteisiin, jotka Foucaultin mukaan tuottavat subjektin ja tietoisuuden.

Heinämaa ja Oksala ovat kuitenkin sitä mieltä, että vaikka Foucault arvostelee Husserlin fenomenologiaa, hän ei silti hylännyt sen keskeisimpiä lähtökohtia vaan pikemminkin kehitti niitä edelleen. Tämän oivaltaminen edellyttää kuitenkin Husserlin näkemysten uutta tulkintaa. Usein on esitetty, että Husserl etsi tietoisuuden ajattomia ehtoja ja että Husserlin keksimät "reduktion", "intentionaalisuuden" ja "transsendentaalisen tietoisuuden" käsitteet olisivat pysyviä ja teoreettisia, kiinteitä ja esineellisiä tutkimustuloksia. Mutta Heinämaan ja Okasalan mukaan kyse ei ole ulkokohtaisesta ja abstraktisesta teoriasta vaan jatkuvasta kysymysten ja kyseenalaistamisen käytännöstä. Esimerkiksi "reduktio", jossa pyritään tulemaan tietoiseksi omaa ajattelua ja toimintaa ohjaavista ennakkoehdoista, ei ole tekninen ja ennalta suunniteltu suoritus. Kysymys on itseksiintäytävistä käytännön toiminnasta, jossa tutkija pyrkii tulemaan tietoiseksi piilevistä ennakkoluuloistaan ja purkamaan niitä.

Tämä prosessi ei ole myöskään ajaton ja valmis, vaan yhtä keskeneräinen ja aina uudestaan aloitettava kuin itse elämäkin. Näin fenomenologiassa on paremminkin kysymys elämänasenteesta ja -tavasta kuin lopullisesta ja abstraktisesta teoriasta. Ja Heinämaan ja Okasalan mukaan juuri tämä on myös Foucaultin näkemysten lähtökohtana.

Genealogia on jatkuvaa yhteiskunnallisten käytäntöjen kritiikkiä ja purkamista. Foucaultin mukaan totaalista ja kaikkialle lonkeronsa ulottavaa valtaa voidaan horjuttaa vain tiedostamalla ja muokkaamalla omaa elämäntyyliä ja etsimällä jatkuvasti uusia tavallisista ja pysyvistä näkemistavoista poikkeavia näkemis- ja asennoitumistapoja. Yksilön elämä on parhaimmillaan kuin taideteos, ei taideteos kiinteänä objektina vaan kykyä hahmottaa todellisuutta uusilla ja ennalta-arvaamattomilla tavoilla. Näin sekä Husserlille että Foucaultille filosofia samastuu itse elämään ja elämän jatkuvasti uutta luovaan voimaan.

Vallan kannalta tämä käsitteellisiä ennako-oletuksia kyseenalaistava asenne on mitä mielenkiintoisinkin. Eikö ajattelu pyri "käsittämään", ottamaan asioita "käsiin", "tarttumaan" niihin ja muokkaamaan ja valtaamaan niitä. Eikö tietoon pyrkiminen tarkoita tuntemattoman ja tietämättömän tekemistä tunnetuksi ja tiedetyksi ja näin ottamaan sen haltuun. Ihmettelevä ja kyselevä asenne sen sijaan tavoittelee päinvastaista - haluaa tehdä tiedetystä ja totutusta jälleen tuntematonta ja odottamatonta. Taiteen tavoin kyselevä tietoisuus pyrkii avamaan valmiin tiedon kahleita asioiden ympäriltä ja tuomaan niihin uusia ja yllättäviä näkökulmia.

Näin tämä asenne murtaa samalla vallan muureja niiden ympäriltä, suuntautuu voimakkaasti baconilaista "tieto on valtaa" -ohjelmaa vastaan.

Valta on konkreettinen asia

Foucaultin ajatuksilla on keskeinen sija myös Sirkku Hellstenin kirjoituksessa "Valta, Tieto, Teknologia: 'biopoliittikka' postmodernissa informaatioyhteiskunnassa". Hellsten pureutuu yhteiskuntamme näkymättömiin ja salakavaliin valtarakenteisiin tutkimalla tieteen ja teknologian näennäisen puolueetonta ja arvovapaata roolia liberalistis-taloudellisten valtarakenteiden ylläpitämisessä. Hän kiinnittää katseensa erityisesti siihen ristiriitaan, joka vallitsee toisaalta individualismia ja yksilön vapaata valintaa korostavan näkemyksen ja toisaalta yhteiskunnan luovuttamista markkina voimien armoille kannattavan käytännön välillä. Vaikka yksilöt ovatkin periaatteessa vapaita päättämään asioista itsenäisesti, he kuitenkin päätyvät valitsemaan hyvin yhdenmukaiset normit ja käytännöt. Tämä johtuu siitä, että tiede, eritoten lääketiede ja biologia ja yleisemminkin informaatioteknologia, sanelee heille "faktojen" nimissä arvot ja normit, jotka erottavat normaalit ja "terveet" "epänormaaleista" ja "sairaista". G. E. Mooren "naturalistiseen virhepäätelmään" viitaten Hellsten kuitenkin muistuttaa, että "faktoista" ei voi johtaa arvoja: "faktat" kertovat vain sen miten asiat ovat, eivät sitä miten niiden pitäisi olla. Näin "faktojen" arvotulkinnat heijastavat paremminkin yhteiskunnallisia ja taloudellisia valtasuhteita kuin "luontoa".

Hellstenin kirjoitusta on mielenkiintoista verrata esimerkiksi Kaisa Herneen tekstiin. Siinä kun Herne ottaa liberalistiset näkemykset valmiiksi annettuina vastaan ja tyytyy tarkastelemaan muodollisesti vain niiden pintaa, Hellsten kaivautuu tämän pinnan alle ja paljastaa liberalistisen ajattelun todelliset raadolliset ja ihmisyydelle irvistävät kasvot.

Petri Sipilä ja Heta Gylling arvostelevat jatkuvasti kasvavaa autojen ylivaltaa kaupunkikulttuurissa. He vertaavat mielenkiintoisella tavalla autoilijoiden ja pyöräilijöiden välistä suhdetta miehen ja naisen väliseen suhteeseen patriarkalisessa kulttuurissa. Kuten kulttuuri on rakennettu miehisten mittojen mukaiseksi samoin liikennekuviot ja -säännöt on suunniteltu autoilijoiden tarpeiden näkökulmasta käsin. Nainen ja pyöräilijä edustavat toisarvoista 'toista' patriarkalisessa kaupunkikulttuurissa.

Kirjoituksen heikkoutena on kuitenkin se, että Sipilä ja Gylling eivät pohdi niitä laajempia yhteiskunnallisia ristiriitoja, joita autoilijoiden ja pyöräilijöiden välinen antagonismi heijastelee, ja näin heidän sinänsä ansiokas analyysinsä jää hieman irralliseksi ja abstraktiseksi.

Olen tässä arviossani kovasti korostanut vallan ja sen muotojen käytännöllistä merkitystä. Näin sen vuoksi, että valta jos jokin on konkreettinen ja käytännöllinen asia: vallan vuoksi on taisteltu ja kuoltu, kärsitty ja vuodatettu verta enemmän kuin minkään muun asian puolesta läpi maailmanhistorian. Täten valta puhtaasti teoreettisena käsitteenä ilman sen fyysisiä ilmenemismuotoja on merkityksetön ja tyhjä sana. Miten vallan olemuksen käsitämme, sen fyysiset ja konkreettiset ilmaukset ovat sen olemassaolon ja voiman ja myös sen arvostelun ja purkamisen mitta.

Kirjoittaja on filosofian ja naistutkimuksen opiskelija Helsingin yliopistossa.

